

# RECENZIJOS

---

## APIE DVASINĘ PASAULIO KRIZĘ

Zbigniewo Brzezinskio knyga *Nebevaldomas pasaulis. Globalinė sumaištis XXI amžiaus išvakarėse\**, lietuviškai pasirodė savotiškai įdomiu laiku: praėjus dešimčiai metų po “dainuojančios revoliucijos”, sukėlusios viltis, kad vakarietiška demokratija ir Lietuvos grįžimas į Europą bus galutinis tautos ir valstybės istorinių problemų sprendimas, susikaupus ir nerealizavus integracijos ir vieningos Europos vilčių, ir nė kiek aiškesne netapus šalies ateičiai.

Z. Brzezinskio knyga yra ne tiek mokslinis politologinis veikalas, kiek ganėtinais emocingi svarstymai apie pasaulio dabartį ir ateitį, neatidėliotinas perspėjimas apie tai, kas gali įvykti XXI amžiaus pradžioje, apie tai, kam negalima leisti įvykti.

Knygos pradžia skaitytoją nuteikia tai būsiant dar viena pranašystė apie pasaulio politinės raidos perspektyvas. Pranašystė visiškai priešinga Fukuyamos optimistinei “istorijos pabaigos” vizijai, pranašystė, pasirodžiusia beveik kartu su Huntingtono svarstymais apie galimą civilizacijų konfliktą (kaip teigia pats autorius, Huntingtono rankraštis pasiekė jį tuomet, kai knyga buvo atiduota leidyklai). Pranašavimas tampa makabrišku, priminus, kad svarbiausiu istorijos bruožu tampa nenuoseklumas ir daugiaveiksniškumas. Kaip teigia autorius - “Geriau susigaudyti platesnėse dabarties - o ką jau kalbėti apie ateitį - kryžkelėse mums trukdo visuotinis tradicinių vertybių žlugimas, visų pirma išsivysčiusiose pasaulio šalyse. Totalitarinės doktrinos diskredituotos - ir tai sveikintina. Tačiau religijos vaidmuo, nustatant moralinius standartus, taip pat sumažėjo, o vartotojiškas etosas tapo *etinių standartų* pakaitalu. Žmonijos gebėjimas kontroliuoti save ir savo aplinką didėja geometrine progresija, o mūsų materialiniai lūkesčiai - dar greičiau. Tuo tarpu mūsų visuomeniniai moralinio

---

\*Brzezinski Z. *Nebevaldomas pasaulis. Globalinė sumaištis XXI amžiaus išvakarėse.* - K., Tvermė, 1998. - 256 p.

išrankumo ir savikontrolės kriterijai tampa vis painesni. Etinė painiava apsunkina istorijos suvokimą.”

Struktūriškai Z. Brzezinskio tekstą sudaro penkios dalys. Pradžioje nagrinėjamos svarbiosios istorijos suvokimo problemos - ar suvokiame, kad optimistiškai pradėtas XX amžius buvo išties organizuotos beprotybės epocha, o politinis pasaulio pabudimas kartu su totalitarizmo žlugimu skatina veikiau nežabotą hedonizmą, o ne atsakomybę, vienintelė didžioji pasaulio valstybė lieka JAV, tačiau būdama tokia, ar netampa savo pačios sukurtos pasaulio tvarkos auka. Ir kas gi mes - istorijos šeimininkai ar aukos?

Nors XX amžiaus istorinių ir politologinių charakteristikų nestinga, knygos autorius sugeba rasti savą originalų požiūrį į besibaigiantį šimtmetį. Pakartojęs gerai žinomą tiesą apie tai, jog amžiaus pradžia žadėjo politinį stabilumą, demokratijos ir teisės progresą, Z. Brzezinskis pabrėžia, jog XX amžiaus pradžios pažangos nelydėjo dorovės kilimas. Dorovės progreso stoka kartu su Europos politiniu prabudimu sukūrė... beprotiškai pavojingus megamitus, o pastarieji, komunizmo bei nacizmo pavidalu pašėloję pasaulyje, kartu su dviem pasauliniais karais ir dešimtimis lokaliųjų konfliktų kukliais autoriaus apskaičiavimais, pareikalavo ne mažiau kaip 167 mln. gyvybių. Tai genofondas, o kur dar visi dvasiniai ir materialiniai nuostoliai.

Paradoksaliausia tai, kad megamitams žmonija (visų pirma europiečiai) pasidavė tada, kai tapo pakankamai išsilavinusi ir imli, dėl visuotinio raštingumo ėmusi ieškoti būdų numarinti intelektualinį badą. Tradicinės vertybės (religija), buvo savotiškai “nuvainikuotos”, lyg pasenusios, tad raštingų ir išsilavinusių *Homo sapiens* atstovų galvas užvaldė... beprotybės.

Jeigu svarstymus apie besibaigiantį amžių baigsime džiūgavimais, jog beprotybė jau praeity, bus labai ribotas mūsų supratimas apie istorijos eigą ir pasaulio tvarką. Tad Z. Brzezinskis antrąją knygos dalį neatsitiktinai pradeda klausimais: “Ar žmonija mokosi iš istorijos? Ar tikrai XXI amžiaus išvakarėse žmonijos politinio mąstymo būdas, atsižvelgdamas į XX amžiaus politikos beprotybes, tampa brandesnis? Ar nūdien galima tikėtis globalinio sutarimo liberaliosios demokratijos pagrindu? Pagaliau - kas ne mažiau svarbu - ar liberalioji demokratija pateikia prasmingus atsakymus į pirmąkart iškylančias socialinės egzistencijos dilemas?” Galima pridurti, kad besibaigiantis šimtmetis yra tikriausiai paskutinis Europos amžius.

Ar Azijos ir Afrikos politinis pabudimas nesukels dar didesnių bėprotybių?

Pasak autoriaus, "Išskirtinis dabartinio politinio pabudimo ypatumas yra tas, kad jis vyksta daugiausia didelių išipareigojimų neturinčiame filosofiniame kontekste. Išskyrus Islamo šalis, kur fundamentalizmo politinės tendencijos yra gana pastebimos, pasaulio politinėje arenoje dominuoja retorika ir vertybės, orientuotos į vartojimą ir iškeliančios egoistinį asmeninį pasitenkinimą kaip svarbiausią politinio veiksmo tikslą. Išsivysčiusių Vakarų šalių gyvenimo būdo, kaip jį rodo pasaulinė televizija, įtaka ypač svarbi, nes skatina pasaulį pirmiausia gausinti materialines gėrybes ir skubiai tenkinti moralės neribojamus asmenų norus."

Toliau plėtodamas mintį, autorius prieina prie liūdno išvados, kad "... pergalė prieš totalitarizmo iššūkį gali ir nesukurti naujo universalaus sutarimo, paremto šiuolaikine demokratinių idealų (...) sinteze. Vietoj to ji gali sukelti naujas ir gana pavojingas pažiūrų priešingybes, kylančias iš skirtingos kultūrinės ir ekonominės aplinkos ir ryškėjančias dėl skirtingo technologinio ir ekonominio išsivystymo lygio, kuris dar akivaizdžiau padidina perspektyvos ir troškimų atotrūkį."

Išties, demokratijos instinktai - tai nebūtinai politinė kultūra. Stokojant pastarosios, diskusijos virsta kivirčiais, nuo kurių ir nauji (ši sykį "hangtingtoniški") karai nebetoli. Nacizmas buvo netvirtas ir sunyko, pralaimėjęs karą, komunizmas gyveno ilgiau, tačiau pasirodė bejėgis prieš savo paties generuotą minimalių pragyvenimo priemonių deficitą.

Tai, kad vadinamajame kapitalizme gyventi geriau ir lengviau, nesunkiai didino komunizmo priešininkų eiles, tačiau komunizmui žlugus, paaiškėjo, kokių dideliu mastu neapykanta komunizmui kilo tik iš noro sukurti savąjį hedonistinio vartojimo pasaulėlį. Komunizmo žlugimo pasekmė, kaip pasirodė, yra ne demokratijos ir tradicinių vertybių triumfas, o Z. Brzezinskio vartojama sąvoka - kornukopija - Gausybės Rago ieškojimas ar kūrimas. Demokratijos gėris imtas suvokti kaip leidimas realizuoti hedonistinius instinktus... Visa kita - tiesiog nepragmatiškos juokingos smulkmenos. Kelyje į kornukopinę visuomenę laisvė atsiskiria nuo atsakomybės - leidžiama viskas, kas patogiu ir malonu, dargi pabrėžiant, kad tokie leidimai yra kone svarbiausi civilizacinės tolerancijos ir universalumo iškovojimai.

Kaip teigiama autoriaus cituojamoje popiežiaus Jono Pauliaus II enciklikoje *Centesimus Annus* - "Troškimas gyventi geriau nėra blogas, bet netikęs yra toks gyvenimo būdas, kai labiau orientuojamasi į "turėjimą", o ne į "būtį", ir kai turėti daugiau siekiama ne tam, kad būtų daugiau, bet kad malonus gyvenimo praleidimas taptų galutiniu tikslu."

Kitas Z. Brzezinskio cituojamas moralinis autoritetas - Vaclavas Havelas - teigia, kad "... mes turime atsisakyti arogantiško įsitikinimo, kad pasaulis yra tiesiog galvosūkis, kurį reikia įminti, mašina su naudojimosi instrukcijomis, laukiančiomis, kada jos bus atrastos, informacijos duomenys, kuriuos reikia sugrūsti į kompiuterį tikintis, jog anksčiau ar vėliau jis išspjaus mums universalų sprendimą..."

Tačiau moraliniai autoritetai šiandien neturi didelės įtakos pasaulio raidai. Aišku, kad galimos tokios raidos pasekmės - globalinė demoralizacija, vadinamoji kultūrinė pornografija (gerai viskas, kas juslinga, seksualu, sensacinga), taip pat didėjanti priešprieša tarp nepasotinamo vartotojo (beje, labai besididžiuojančio savimi) ir alkanos stebėtojos.

Numatyti, kokios gali būti pastarosios priešpriešos pasekmės, didelės fantazijos nereikia. Pridūrus tai, kad niekas neįstengs sustabdyti žmogaus dirbtinio fizinio (organų persodinimas) ir genetinio tobulinimo, galime nusipiešti tikrąjį posttotalitarizmo epochos paveikslą.

Vienintelė šalis šiandien, turinti vadinamosios didžiosios valstybės statusą yra JAV. Ji pasak Z. Brzezinskio, atitinka pripažintus didžiosios valstybės kriterijus - turi globalinę karinį pajėgumą, globalinę ekonominę įtaką, globalinę kultūrinę patrauklumą ir viso to rezultatą - globalinę politinę jėgą. Tačiau, kaip sako autorius, "... Istorija moko, kad supervalstybė negali viešpatauti ilgai, jeigu ji nepasiūlo - pasitikėdama ir didžiuodamasi savimi - visam pasauliui reikšmingos misijos. Tokia buvo Romos, Prancūzijos, Didžiosios Britanijos patirtis. Tačiau jei ši misija neturi vidinio moralinio kodekso, apibrėžiančio bendras elgesio normas kaip pavyzdį kitiems, tautinis pasididžiavimas gali išsigimti į tuščią ir nepatrauklią tautinę puikybę. Galiausiai ji bus kitų atmesta - labai panašiai žlugo Sovietų imperija. Štai kodėl vidinė šių laikų Amerikos dinamika - ne vien ekonominė, bet ir kultūrinė, - yra tiesiogiai susijusi su Amerikos galimybėmis daryti konstruktyvią įtaką globalinių permainų tėkmei."

JAV yra supervalstybė, teoriškai pajėgi bet kokiai globalinei misijai, tačiau kyla pavojus, kad globalinę Amerikos galią sunaikins ne kas kitas, o pačios Amerikos vertybių globalinis poveikis. Z. Brzezinskis nurodo net dvidešimt problemų, susijusių su Amerikos sugebėjimu išlaikyti pasaulio lyderės poziciją, kai kurios problemos išties gali kelti nerimą. Tiesa, čia pat pastebima, kad tikrų konkurentų Amerika neturi. Nei Japonija, nei suvienyta Europa neturi viso komplekso savybių, leidžiančių dominuoti pasaulyje. Pastarosios galias daryti kultūrinę ir filosofinę įtaką riboja vėl atgimę parapijiniai interesai ir savotiškas politinis bei ideologinis nuovargis.

Nors Europa turi neabejotinai gerų savybių, "Šiandien daugumai europiečių labiausiai rūpi geras gyvenimas, apibūdinamas sąvokomis, būdingomis neturinčiai gilesnio filosofinio turinio vartotojiškai Amerikos etikai (...), jos (Europos) naujosios šventyklos dabar - supermarketai ir disneilendai, o jos misija vis labiau orientuojasi į materialistinių ir jausminių įgeidžių tenkinimą. (...) Nenustabu, kad gyvenimas nesugebančioje skelbti savų vertybių Europoje kelia tuštumo ir vienatvės pavojų. (...) ... dėl paplitusio tuštumo jausmo ir rūpinimosi pirmiausia žemiškomis gėrybėmis atsiranda galintis kelti nesantaiką politinis nuobodulys."

Kalbant apie skandalingą Europos reakciją į įvykius Balkanuose, prieinama prie išvados, kad pademonstruotas karinis lengvabūdiškumas, politinis pasyvumas ir socialinis abejingumas. Kol Europa nesukurs politinės tapatybės ir nesuteiks savo vienybės vizijai ambicingesnio ir patrauklesnio turinio, ji liks beveidė ir bedvasė. Amerika neatrodo beveidė ir bedvasė, tačiau įspūdis, kad ji palengva atsisako moralinių ir etinių kriterijų, vis gilėja. Jungtinės Valstijos negali būti nei pasaulio policininkas, nei bankininkas, nei moralistas. Pirmajai misijai trūksta legitimumo, antrajai - likvidumo, trečiajai - nepriekaištingos reputacijos. Jungtinės Tautos, pagaliau lyg ir sulaukusios laiko, kai šios globalinės institucijos nebekausto Saugumo Tarybos narių priešprieša, vis dėlto negali tapti pasaulio vienybės sergėtoja tiesiog dėl galios stokos ir struktūros neadekvatumo pasaulio realijoms.

Zbigniewo Brzezinskio svarstymas apie geopolitinį vakuumą bei galimas rusų etninės mažumos problemas buvusioje SSSR gal jau kiek pasenęs ar rodantis, kokios trapios ir neilgalaiškės iš tikro yra politinės pranašystės. Tačiau visgi išvada, jog pavojingiausia vieta Žemėje tampa

regionas nuo Balkanų iki Kinijos ir nuo Vidurinės Azijos iki Indijos, gerai sutampa su huntingtoniška būsimojo civilizacijų konflikto arena.

Autorius skiria daug dėmesio regioniniam futurizmui, bandydamas nuspėti atskirų kontinentų raidos perspektyvas. Kalbėdamas apie europiečius, Z. Brzezinskis pabrėžia, kad Europos vaidmens didėjimas pasaulyje neįsivaizduojamas be tolesnio jos vienijimosi. "Be jo (vienijimosi) Europa rizikuoja vėl susiskaldyti kaip feodalizmo laikais, pasinerti į vidaus problemas, besirūpindama tradiciniu Vokietijos galios klausimu..."

Apibendrinant šią recenziją, reikia surasti atsakymą į pradžioje keltą klausimą: kaip kontroliuoti jau, rodos, nebesuvaldomą pasaulį? Zbignevo Brzezinskio išvadose vyrauja tezės artimos frazei: "...žmonijai, jei ji nori valdyti savo likimą, reikalingas moralinis kompasas ir saiko arba pusiausvyros jausmas. (...) *Reali alternatyva totaliniam valdymui yra ne minimalus valdymas ar - dar blogiau - jokios savidrausmės nebuvimas, bet vieša savikontrolė, besiremianti išsiugdytomis savidrausmę lemiančiomis nuostatomis, padedančiomis apsispręsti, kas dera, o kas - nedera.*"

"*Jei žmonija nori valdyti savo likimą, jai reikia įveikti globalinę dvasios krizę.* Šis noras turi remtis supratimu, jog visuomenės gyvenimas ir objektyviai, ir subjektyviai žiūrint yra pernelyg sudėtingas, kad būtų perbraižomas pagal utopinius projektus. Naujųjų amžių dogmatiniai įsitikinimai privalo užleisti vietą pripažinimui, kad žmonijos padėtis iš esmės yra persmelkta atsitiktinumo..."

Taigi ne technologijos ir gerovė, o veikiau meilė plačiaja prasme yra tai, kas nustato istorijos tikslus ir eigą. Tad galiausiai patartina atkreipti dėmesį ir į knygos dedikaciją... Džimiui Karteriui, kurio "...požiūris į žmogaus teises susilaukia vis naujų atgarsių". Ne vien todėl, kad Z. Brzezinskis dirbo D. Karteriui. D. Karteris laikytas simpatišku, tačiau silpnu prezidentu, mat skyręs per daug dėmesio nematerialiems, o iliuzoriniams dalykams. Gal imame suprasti, kad "švelnieji karterizmai" buvo kaip tik tai, ką turėjome išsaugoti ir negrižtamai praradome? O gal dvasinė krizė visgi nesibaigs savižudybe ir pasaulis ras savo naująją posttotalitarinę moralę. Tekste viltingumo netrūksta. Tačiau šiandien viltimi guostis lyg ir nesolidu. Tad gal viltys - tik nauja saviapgavysčių puokštė?